

III. Україна в контексті європейського Відродження

УДК: 821.161.2.0'04

*Корпанюк Микола
(Переяслав-Хмельницький)*

Становлення та утвердження ренесансного класицизму в національній літературі XVI сторіччя¹

У статті аналізується роль латино- і польськомовної національної літератури у становленні українського ренесансного класицизму, що спирався на ідеали античного, середньовічного національного та тогочасного європейського письменства, на теоретичні узагальнення Платона, Аристотеля, Горация, на ренесансні поетики і риторики. Особливу увагу приділено гуманістичній та класицистичній тематиці, ідейності й проблематиці, що представлені у філософсько-інтелектуальній прозі й публіцистиці Станіслава Оріховського, котрий заклав міцні підвалини для входження національної літератури, культури, ідеології та політики в загальноєвропейське річище на правах рівності та самобутньої достатності.

***Ключові слова:** український ренесансний класицизм, латино- і польськомовна національна література, сарматська етноміфологема, Станіслав Оріховський.*

Неувага вітчизняного літературознавства до неукраїномовної (латино-польсько-російськомовної) рідної літератури в XIX – першій половині XX ст., погляд на свою історію очима колонізаторів призвели до хибних висновків про неповноту наших нації, культури, літератури. За останні двадцять років у цьому питанні відбулося зрушення вбік об'єктивності та корекції даного твердження завдяки

¹ Стаття надрукована до ювілею автора.

III. Україна в контексті європейського Відродження

вивченню власне історії, політології, історії освіти, педагогіки, культури, літератури, філософії, релігії з націєцентричних², а не космополітично проколоніальних засад. Переклади і друк латино- і польськомовних творів XV–XVIII ст.; дослідження творчості, світогляду, політичних поглядів багатьох діячів і письменників, національних мілітарних, релігійних, культурно-освітніх рухів XV–XVI ст. дають всі підстави стверджувати, що вихід на історичну арену в XVI ст. козацтва, потужний братський рух, широке входження в громадсько-політичний, військово-політичний та культурно-освітній рух князівсько-шляхетських родів, посилення реформаторського наступу, чиненого братствами, римокатоликами, уніатами та протестантами, наповнення світськими мотивами культури, патріотична та освітня діяльність українських католиків; культ історії, знань, освіченості, античної греко-римської спадщини, національної історії та духовної спадщини доби державної України-Руси IX–XIII ст. як української античності переконують, що в XVI ст. у нас, – як стверджує М.Наєнко, – „ренесанс був і ще раз був!”³.

Культивування в аристократично-шляхетському та літературному середовищах сарматської міфології, громадської активності, образів ідеальних монарха-короля,

² Європейське Відродження та українська література XIV – XVIII ст.: Зб. наук. праць. – К.: Наукова думка, 1993; *Микитась В.* Давньоукраїнські студенти і професори. – К.: Абрис, 1994; *Савчук О.* Творчість Павла Русина з Кросна і деякі питання рецепції латинської традиції в українському віршуванні XVI – XVIII ст.: Автореф. к.ф.н. – К., 1994; *Матковська О.* Львівське братство: Культура і традиції. – Львів: Каменяр, 1996; Проблеми людини в українській філософії XVI – XVIII ст.: Зб. наук. праць. – Львів, 1998; *Литвинов В.* „Католицька Русь”: Внесок українців католицького віросповідання в духовну культуру України XVI ст. – К.: Український Центр духовної культури, 2005; *Радул О.* Історія педагогіки України X – XVII століть: персоналії. – К.: Основи, 2005; *Шевченко-Савчинська Л.* Етикетна латиномовна поезія в українській літературі XVI – XVIII ст.: Автореф. дис. к.ф.н. – К., 2005 тощо.

³ *Наєнко М.* Художня література України: від міфів до реальності. Ч.1. – К.: Просвіта, 2005. – С. 175.

шляхтича, рицарсько-козацьких чеснот, козака оборонця від нехристів України та Європи; проекти відновлення Української держави Йосипа Верещинського в „Способі осади Нового Києва” та у „Війську Запорізькому пресвітлий виказ”, гуманістичних ідей, свідчать, що „На хвилі національного піднесення, каталізаторами якого виступили: загроза фізичного винищення українців з боку степу, польське національне гноблення та внутрішня зрада, формувалися всі ознаки української нації, замішаної на козацькому ґрунті... Щоправда, географічні кордони генетичного процесу формування українців швидко розширилися, бо національна ідея оволоділа всім населенням України, як і національний дух – в основі спільний для українців”⁴. Культивовані католиками й братськими діячами громадський гуманізм, світськість, підприємливість, висока моральність, фізичне здоров’я, обов’язок перед станом, нацією, державою, а також раціоналізм та здоровий індивідуалізм, що прищепилися в літературі, твореній як католиками, так і православними, свідчать про формування в тодішньому нашому суспільстві „ренесансного (антропоцентричного) індивідуалізму. Розвиток індивідуальної самосвідомості проходив через усвідомлення значущості і виняткової необхідності людської діяльності на благо суспільства”⁵.

Цей узагальнюючий вступ, що ґрунтується на різнобічному вивченні особливостей політично-культурного життя нашої нації в XVI ст., на аналізі літературних різномовних творів того часу, дає підстави стверджувати, що в українській прозі та поезії XVI ст. утвердився й розвивався ренесансний класицизм, опертий на ідеалах античного, середньовічного національного, тодішнього європейського письменства, теоретичних узагальненнях

⁴ Пономарьов А. Етнічність та етнічна історія Україна. – К.: Либідь, 1996. – С.179.

⁵ Матковська О.В. Ідея громадянського служіння – спосіб самоутвердження людини // Проблема людини в українській філософії XVI – XVIII ст. – Львів, 1998. – С. 47.

III. Україна в контексті європейського Відродження

Платона, Аристотеля, Горація, ренесансних поетиках і риториках. Прагнення письменників-гуманістів, котрі творили латинською та польською мовами для все-європейського та всеречепосполитського читача, підкреслити свою національну приналежність активно здійснювалося не лише через використання літературної спадщини Київської Русі, але й додаванням до своїх прізвищ прикладки Русин, Рутенець, Роксолан, бережливим ставленням до державотворчої ідеології та практики київських монархів Кия, Аскольда, Олега, Ольги, Святослава, Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, Романа та Данила Галицьких, образи яких, поруч з образами Олександра Македонського, Одонацера (Одноакра), сучасних їм у XVI ст. князів Острозьких, Вишневецьких, лягли в засади національної версії теорії сарматизму, котра лежить засадничо в світогляді та літературно-філософській практиці українського ренесансного класицизму, теоретично й літературно спрямованого на відновлення національної монархії зразка України-Руси доби Середньовіччя.

Спрямувавши свої зусилля, енергію та розум на утвердження повноправного панування в Україні, наші тодішні аристократично-князівські роди, шляхта активно боронили Батьківщину від татаро-турецьких нападників, колонізували степові обшири на південь від Поділля, Київщини, Полтавщини, гальмували намагання польської та литовської магнатерії, шляхти утвердитися на вітчизняних теренах. Свої патріотичні проукраїнські переконання, станові потреби вони опирали на давнє звичаєве право, родову спадковість від київських монархів, а, отже, й позаконкурентність на панування в Україні. Як переконливо визначив Орест Зілинський, „Для нас 16-те століття – це велике духовне потрясіння, яке було початком зовсім нової лінії культурного й політичного розвитку”, бо „В тих часах

зв'язує людей не національна ідея, а станові інтереси та ідея територіальної легітимності та культурної окремішності”⁶.

Отже, національно-станові потреби української аристократії відстоювати й довести свою повнокровність і уповноваженість на відповідальність за цілісність і долю України зумовили її ревниво працювати над забезпеченням цих потреб і юридично-світоглядне і літературне умотивовування власних дій. Для цього використовується вчення Володимира Мономаха про ідеального монарха-князя, опрацьоване в „Повчанні дітям”, створюється й культивується сарматська етноміфологема, покликана урівноважити паритет української та польської магнатерії, бо „Перетворивши сарматський міф у форму станової самосвідомості шляхти, польська аристократія одержала могутнє ідеологічно-культурне знаряддя для обґрунтування власних претензій на виключність у державотворчому, релігійному й завойовницькому житті, задовільняючи цим національну самозакоханість, створюючи непохитність своїх прав і привілеїв, винятковості шляхтича на особисту свободу”⁷.

Зорієнтувавшись на ідеологічно-культурологічну практику польської аристократії, „Архитиповий образ князя-рицаря, шляхтича-сармата дав можливість українській аристократії, багатьом нашим письменникам XVI ст., які писали латинською та польською мовою, змістити акцент у бік національних інтересів і потреб”⁸. Як доповнює дослідник, „Латиномовні та польськомовні епічні твори другої половини XVI ст. формою і змістом намагаються культивувати традиції епосу Княжої доби, що зумовлена соціальним замовленням: світська епічна творчість функціонувала саме в княжому або ж магнатському

⁶ Зілинський О. Духовна генеза першого українського Відродження // Європейське Відродження та українська література XIV – XVIII ст. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 279, 292.

⁷ Корпанюк М. Теорія хозаризму як міфоідеологема в національному літописанні XVII – XVIII сторіч та її коріння // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького педагогічного інституту імені Г.С.Сковороди. Вип.1. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – №1. – С. 187.

⁸ Там само.

III. Україна в контексті європейського Відродження

середовищі”⁹. Отже, вона відповідала потребам, смакам його і водночас культивувала їх для загалу, виконуючи класицистичні вимоги обґрунтування та утвердження ідеології й культури гуманістичної теорії просвіченої монархії та її володаря.

Потужна мілітарно-господарська та патріотична діяльність української магнатерії в XV–XVI ст. забезпечили рівноправність національних культури та мови з польською, а з утвердженням сарматської ідеології та культури на теренах України й Польщі під її впливом латина – мова освіченого католицького українства – витіснила рідну мову на другий план, а сама у творах наших письменників почала культивувати українсько-аристократичне бачення шляхів розвитку польської монархії та українського суспільства, очоленого своєю магнатерією, в її складі на першому етапі формування державотворчого світоглядного відродження. Щоб зблизити й зрівняти українську та польську аристократію, письменники відмовляються у своїй творчості від рідних мов, йдучи європейським шляхом, тому латина, поруч із рідними книжною й розмовною мовами, визнаються потрібними в становій культурі відповідно до їхніх канонів. „Риса багатомовності була характерною й для сарматської формації” – пише дослідник¹⁰, підкреслюючи, що для магнатського середовища латинь забезпечувала його потреби, для шляхетського – українська (польська) книжна, для демократично-плебейського – українська розмовна. Отже, наявний ще один чинник класицистично-ренесансного утвердження літератури та її мови за становими потребами й культурними ознаками.

⁹ Трофимук М. Динаміка розвитку напрямів літературного процесу XVI – поч. XVIII ст. // IV Міжнародний конгрес україністів: Одеса, 26-29 серпня 1999 р. Зб. доповідей та повідомлень: Літературознавство. Кн.1. – К., 2000. – С. 53.

¹⁰ Мацеєвський Я. Пограниччя: специфіка польсько-українсько-білоруських взаємин у сарматській культурній формації // Українсько-польські літературні контексти доби Бароко: Зб. наук. праць. – К., 2004. – Т.VI. – С. 37, 40.

Позицію українського аристократично-шляхетського патріотизму, спрямованого на демонстрацію королівській владі своїх державницьких планів відбиває рішення Київського сеймику 1571 року, надіслане до Варшави: „Особливе теж его королівської милости... просим, аби листи сеймовіє, універсали, конституції і кожда справа подле обітници і привилію его руськими літерами і єзиком до землі Києвської писали і видавани били” (підкреслення моє. – М.К.). А кгда приносять листи его королівської милости, писаніє польськими літерами з мешанєм латинських слов... Жеби по-руську би приписан”¹¹. Як узагальнює дослідник, „Сеймик фактично просив підтвердити для української мови статус державної, закріпленій у Литовському статуті”¹².

Отже, опираючись на традиції середньовічної української держави, автономний статус України у Великому Литовському князівстві, такі ж умови Люблінської унії 1569 р., коли Річ Посполиту створювали „рівні з рівними, вільні з вільними” народи, наша тодішня політично-господарська еліта під орудою князів Острозьких спрямувала всю діяльність на відстоювання своїх продержавницьких прав у Речі Посполитій та виховання суспільства, що оберігалось шляхетськими мілітарними формуваннями, особистими військами магнатів і запорізькими козаками, в дусі державотворчих класицистичних переконань з культом князя-монарха (короля) та з явним натяком на Острозьких як прямих спадкоємців династії Рюриковичів і безперечних претендентів на Київський трон. Українські літературні твори XVI ст. різнобічно відображають і обґрунтовують основні засади літератури класицизму та національну специфіку цього напрямку.

Латиномовна поезія Павла Русина з Кросна утвердила в нашій літературі жанри оди, панегірика, послання, пісні, похвали, епіталами, елегії; прижилися в ній повноправними героями образи античної міфології, історії, науки – боги

¹¹ *Нудьга Г.А.* На літературних шляхах. – К.: Дніпро, 1990. – С. 54.

¹² Там само.

III. Україна в контексті європейського Відродження

Феб, Юпітер, Аполлон, Церера, Вакх; герої Ахілл, Дідона, Еней, Олександр Македонський, Медея, Ясон; вчені, письменники Платон, Вергілій, Горацій Флакк, Катулл, Тібулл, Проперцій, музи, пієриди, кіфара, Кастальське джерело, співці, Парка, Стікс, Орк, Лета, книжка, поет, вірш, вітри Еол, Борей, українські та європейські рицарі, ріки Дунай, Тиса, рідна земля тощо.

Як стверджує дослідниця, „У дусі ренесансного класицизму поет ідеалізує героїв, звільняючи реальних адресатів від усього, що не відповідало його заміру – створити портрет ідеальної людини – і долаючи риси, необхідні для повної відповідності ідеалові”¹³.

Саме Юрій Дрогобич і Павло Русин заклали основи національної класицистичної ренесансної поезії з культом раціоналізму, античної традиції та героїв; з культом поезії як вищого досягнення культури та відповідальності поета за ідейно-тематично-художній рівень творів, їхню користь у вихованні повнокровної, духовно та естетично зрілої особистості, з культом краси, краси рідного краю, природи, взагалі патріотизму.

Їхнім шляхом пішли наступні покоління латино-польсько-україномовних поетів XVI ст. в нашій літературі. Жанри елегії, еклоги, діалогу, послання, геральдично-панегіричну поезію розвивають Григорій Чуй із Самбора, Георгій Тичинський, Іван Туробінський-Ретенець, Герасим Смотрицький, Андрій Римша, Лаврентій Зизаній, Христофор Філалет; сатиру-пасквіль Ян Жоравницький. Образ поета-інтелектуала, історика, що повертає сучасникам давні духовні, історичні скарби, знайомить читача з описами країн, рік, природи, наук, характерний віршам Ю.Дрогобича, П.Русина з Кросна, М.Стрийковського. Останній рясно опрацьовує теми станової культури, розуму, історії Польщі, Литви, Русі, звичаї предків для прикладу сучасникам тощо.

¹³ Савчук О.М. Творчість Павла Русина з Кросна і деякі питання рецепції латинської традиції в українському віршуванні XVI – XVIII ст.: Автореф. дис. к.ф.н. – К., 1994. – С. 10.

Мілітарна тематика, героїчна оборона рідних земель від татаро-турецьких нападників спільними силами українських, литовських і польських рицарів під орудою наших полководців зображені в епічних поемах „Про вибиття татар перекопських під Вишнівцем 1512 року” Аноніма, „Перемога над турками під Теробовлею 2 липня 1524 року” Миколи Гусовського, про оборону Європи від цих агресорів у „Побудці” Йосипа Верещинського, в якій підкреслюється рицарськість козацьких гетьманів Д.Байди-Вишневецького, Претвича, Язловецького, кн. В.-К.Острозького, створений образ супротивників турків-нікчем.

Предтечами рицарськості козацької, сучасних поетові українських князів зображений прямий предок Острозьких великий князь Роман Галицький, що загинув у битві з поляками в XIII ст., у поемах М.Стрийковського „Про битву під Завіхвостом”, „Про руйнування руських князівств”.

Батьком української нації, неперевершеним полководцем, ідеальним народним та історичним героєм у панегіричній поемі з „Короткого Волинського літопису” зображений князь К.І.Острозький – „стратілат”, що поєднав у собі здібності, звитягу, мужність і мудрість найвидатніших полководців античності Антіоха, Олександра Македонського, Пору, Тиграніса, переможець московських військ під Оршею в 1515 році.

Цей образ став етапно-канонічним для створення в нашій класицистичній літературі XVI ст. образів князів-державників Острозьких і Вишневецьких. Образ князя К.І.Острозького як опори й оборонця України також зображений в поемах „Про вибиття татар перекопських”, „Перемога над турками під Теробовлею”.

Культ українських князів-державників, гідних спадкоємців справ своїх предків-Рюриковичів, оборонців України, її народних героїв, продовжувачів слави й героїзму кн. К.І.Острозького відтворений в поемах-панегіриках. Так, у творі „Епіцедіон” (1585) Ждана Білицького створений монументальний образ кн. Михайла Вишневецького, каштеляна землі Київської, Черкаського, Канівського й

III. Україна в контексті європейського Відродження

Любенського старости. В його свідомості та переконаннях виражений основний принцип класицистично-ренесансного світогляду й політичних устремлінь:

*Батьківщині – не собі прагни слугувати,
Бо про неї лицарі завжди мають дбати.
...Наші пращури, батьки добре учиняли,
Не багатство, рідний край дітям залишали.
Добра слава їм була ліпшою від злата,
Перед нею все є тлін, порохня, болото.
Показали і сином шлях до тої слави,
Котру треба здобувати добрими ділами.
...Не гадай, татарине, що безкарно нині
Шкоди зможеш учинять тут, на Україні.
Візьме син від Вітовта і від Костянтина
Мужності, щоб шаблею боронить Вкраїну.
Стережися, не зневаж князя молодого,
З ласки Бога він такий, як був батько в нього¹⁴.*

Справжнім володарем України зображений і князь Василь-Костянтин Острозький в поемі Симона Пекаліда „Про Острозьку війну під П’яткою” (1600). Його образіві притаманні не лише високі рицарські чесноти, котрі так вдало продовжують на Марсовім полі сини Януш та Олександр, але й дійсно монарша мудрість і доброзичливість, дбайливість про Батьківщину, народ, міжнародний авторитет України. Для цього він ув Острозі заснував академію, друкарню, став опорою й оборонцем православ’я, завдяки чому „Чутки про подвиги ратні його до зірок розійшлися // Славу ж античних часів принесли йому вільні науки”¹⁵. Батьківське піклування кн. Острозького про свій народ, його добробут проявилися після перемоги його військ над козацько-селянськими повстанцями під орудою гетьмана К.Косинського. Замість помсти ворохобникам, на яку очікували переможці й переможені, він, грізно засудивши будь-які громадянські війни, котрі вважає

¹⁴ Марсове поле: героїчна поезія на Україні X – першої половини XVII століть. Кн.1. – К., 1988. – С. 112, 113, 127.

¹⁵ Там само. – С. 140.

найбільшим злом для народу, дорікає гетьманові за те, що той не зосереджується на боротьбі із зовнішніми ворогами України, а руйнує гармонійним уклад суспільства:

*Краще було б ті частини свої повести у Родопи
Й вигнати із перешийка вузького рифейські загони
Чи то піти на сніжний Танаїс і кавказькі тумани!
Зараз мужі ці острозькі побожні тобі все прощають.
Йди, щоб твоєї у П'ятці ноги не було, й наше місто
Звільнить хай той, хто з тобою посмів це повстання
підняти¹⁶.*

Гуманістичний крок В.-К.Острозького в трактуванні придворного поета С.Пекаліда відображає загальну атмосферу тодішніх пошуків взаємопорозумінь і поваги, утверджених упертою працею наших гуманістів як в аристократичному, так і козацько-поспільському середовищах. Як пише історик, Йосип Верещинський, цей „Войовничий єпископ, який сам займався козакуванням на українському прикордонні, постійно підкреслював потрібність козацтва для країни, неодноразово організовував спільно з козаками оборону власних маєтків і у своїх планах боротьби проти татар відводив їм першорядну роль”¹⁷.

Однією з провідних тем нашої класицистично-гуманістичної поезії ХVІ ст. є патріотична, глибоко чуттєво та раціонально переконливо опрацьована в ліриці Адама Чагровського, в поемі Севастяна-Фабіана Кленовича „Роксоланія” – гімнові красі та працьовитості рідного народу, його мудрості й духовній досконалості, гармонійно поєднаним із красою й багатством рідної природи. Роздуми про потребу гармонійності в розвиткові людини, суспільства та природи на науково-мистецьких, християнських моральних засадах, відтворені в поемі Миколи Гусовського „Пісня про зубра”, в якій піддається критиці невідповідність цим потребам дій, моралі, способу життя феодално-шляхетського стану.

¹⁶ Українська поезія ХVІІ ст. – К., 1987. – С. 241.

¹⁷ *Леп'явко С.* Козацькі війни кінця ХVІ ст. в Україні. – Чернігів: Сіверянська думка, 1996. – С. 84.

III. Україна в контексті європейського Відродження

Громадянська принциповість та патріотично-сарматські ідеали розвитку суспільства, покликаною виховувати націю в дусі боротьби за визволення та відбудову держави, характерні поезії XVI ст., й надалі розвиваються в творчості класицистів першої половини XVII ст.: в поемах і віршах Івана Домбровського „Дніпрові камени”, Касіяна Саковича „Вірші на жалісний погреб... Петра Конашевича-Сагайдачного”, Мартина Пашковського „Україна, татарами терзана”, „Дії турецькі і змагання козацькі з татарами”, в публіцистиці Яна-Щасного Гербурта, Вацлава Кіцького, Йова Борецького, Петра Могили, у віршах І.Мазепи.

Особливо рясно гуманістична та класицистична тематика, ідейність і проблематика опрацьовані у філософсько-інтелектуальній прозі, публіцистиці Станіслава Оріховського, котрий, відштовхуючись від національних політично-літературних традицій В.Мономаха, сучасних йому вчень європейських гуманістів, у своїй творчості заклав міцні підвалини для входження національної літератури, культури, ідеології та політики в загально-європейське річище на правах рівності та самобутньої достатності.

Прагнучи надати суспільному розвиткові прогресивно-демократичного, творчого спрямування, письменник обґрунтовує визначення людини як досконалого витвору природи, котра покликана пізнати себе, Бога й спрямувати власні здібності для служіння суспільству, країні. Отже, людина сама й держава повинні докладати належні зусилля для того, щоб вона сформувалася й діяла як думаючий й прагнучий приносити користь громадянин. Як ренесансно-гуманістичний діяч, Оріховський розвиває вчення про етичний інтелектуалізм, моральне виховання як основи виховання особистості, потрібної новітній державі, заклавши засади національної самобутньої етико-моральної філософії, суголосної вченню Еразма Роттердамського, віянням ув європейських і польській літературах.

Значний вплив українських римокатоликів і С.Оріховського на утвердження в Україні вищої освіти, світської літератури, поезії, жанру світської промови, історіософії,

педагогічних гуманістичних ідей, зокрема усвідомлення потреби жити людині за природними законами, заперечення целібату. Як відзначає дослідник, українські гуманісти розуміли філософію „як науку про лікування душ”, „на усвідомлення потреби її тілесного, морально-духовного розвитку і виховання”, а Оріховський опрацював етичні проблеми її самотності як найвищого добра та спрямованості на посилення уваги людини до самої себе¹⁸. Він навчає, що монархів, магнатів і шляхту треба виховувати добродішними, мудрими, національно свідомими, історично-мислячими, розумними прагматиками, зорієнтованими на досвід княжої України. У вченні про державу С.Оріховський в трактаті „Діалог про езекуцію польської держави” підкреслює, що вона та її вільні громадяни мають взаємні зобов’язання, що її громадяни „одному, родом найславетнішому, волею найяснішому, справедливою найпохвальнішому і мужністю найславнішому зверхникові, обраному вільним голосом вільних людей, для спільного добра добровільно піддані”¹⁹.

В його ідеальній конституційній монархії повинен правити сармат з діда-прадіда, бути природним прихильником і утверджувачем правди, справедливості, любителем і поціновувачем наук, мистецтв, скромним у бажаннях і настирливим у продовженні рицарсько-патріотичних чеснот, – пише автор у „Напученні польському королеві Сигізмундові-Августу, – радить уникати тиранства, дбати про душу, розумно й чесно поступати в усіх випадках, викорчовувати з держави зло, неправду, аморальність, дбати про підлеглих, про захист держави, стверджувати диктат законів, приборкувати свавільство шляхти, магнатів, чиновників, підтримувати сіячів мудрості, освіти, справедливості, допомагати злиденним і незахищеним – бути одноосібним володарем і оборонцем держави.

¹⁸ Литвинов В. „Католицька Русь” ... – С. 95.

¹⁹ Там само. – С. 148.

III. Україна в контексті європейського Відродження

Власне такого володаря, спадкоємця Мономахового вчення, хоче бачити письменник-філософ і володарем України: „Покажи себе королем, який може прогнати від нас скіфів, волохів і турків. Отож доведи отут, у Русі (а не у Вільні чи Кракові), що можна покладатись на твою доблесть... Поспішай туди, у Русь. Хоробрі мужі за тобою послідувать. З тобою поїдуть лицарі, а не ганебні блазні. У Русі з тобою житимуть, нарешті, воїни і польські вершники, а не хвальки й нікчемні актори”²⁰.

У трактаті „Квінкункс” автор опрацьовує далі тему розвитку держаного організму та його атрибутів як життєвого компасу для громадянина-патріота. Ввівши себе героєм дискусії, письменник пропагує здорові морально-етичні, правові та політичні засади її розвитку як дітища гуманістичних ідеалів, опертих на трьох засадах: королі, священникові, церкві як гарантах її удосконаленого розвитку. Автор приходить до висновку, „що найліпшою формою держави з усіх є королівство, в якому одна мудра, розсудлива, справедлива, мужня, щедротна і шанована людина править”²¹. Цю ідеальну монархію він протиставляє князівствам, в яких немає свободи й не може бути через панування анархії в них²². (Дану думку творчо розвинув І.Мазепа в своїй „Думі”).

Виражаючи суспільний передовий погляд свого часу на монархію як прогресивне явище, С.Оріховський заклав підвалини під політичне обґрунтування майбутньої української держави як монархії, котрого дотримувалися наші гетьмани Б. та Ю.Хмельницькі, І.Виговський, І.Самойлович, І.Мазепа, К.Розумовський.

Опорою й гарантом розвитку ідеальної гуманістично-просвітницької монархії письменник вважав таку ж, як король, досконалу магнатерію, державне чиновництво.

²⁰ *Оріховський С.* Напучення польському королеві Сигізмундові-Августу // Українські гуманісти епохи Відродження: антологія. – К.: Наукова думка, Основи, 1995. – Ч.1. – С. 52.

²¹ Там само. – С. 354.

²² Там само. – С. 363, 365.

Образ чиновника й полководця нового типу створений у творі „Життя і смерть Яна Тарновського” – „великого пана, славетного мужа й великого богатиря”. В образі Тарновського втілений кодекс чеснот справжнього рицаря обов’язку, честі й правди, котрий не лише був зразковим королівським адміністратором, переможцем турків, московитів, але й удосконалювачем своїми чеснотами „розбещеного віку”, оборонця „посполитих” „особливо в Русі”²³. Розуміючи вагу свого досвіду, Я.Тарновський залишив описи власних діянь і заповіт синові йти його праведним шляхом: „Намагайся, отож, якщо хочеш зрівнятися зі мною або й перевершити (чого я тобі зичу!), щоб за моїм прикладом був у Польщі людиною доброю і цнотливою”²⁴.

У прозі, проповідуючи образи ідеальної монархії та її володаря, аристократії рицарської на війні й у повсякденному житті, письменник утвердив теорію та ідеологію ренесансного класицизму, котра розвивалася в практиці національної літератури впродовж XVI – XVIII ст. Її доповнює Василь Загорівський у „Духовному заповіті”, створивши образ ідеального українського шляхтича-патріота, який свідомо розвиває освіту, виробництво, культуру, церковне життя, охорону здоров’я й рідної землі на власні кошти, виконуючи свій синівський обов’язок перед батьківщиною та народом. Боярин Горзов із Закарпаття навчає, як виховувати гідного сина-рицаря, котрий би замінив батька на ратному полі, захищаючи рідний край, Європу від турків-загарбників, виконуючи татів наказ: „Іди і за нашу вольність і слободу іли погинь, іли с неславен і предкам твоїм равен повернися”²⁵.

Отже, С.Оріховський у своїй різножанровій прозі, її ідейному та художньому спрямуванні утвердився ідеологом відродження української держави за зразком

²³ Там само. – С.289.

²⁴ Там само. – С. 293.

²⁵ Слово єдного старого карпаторуського боярина іменем Горзова... // Українська література XIV – XVI ст. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 185.

III. Україна в контексті європейського Відродження

польської монархії. Він, продовжуючи вчення В.Мономаха, виступив попередником Йосипа Верещинського та його послідовників з-поміж української галицької шляхти.

Культивуючи класицистичні цінності – образ ідеального магната/шляхтича – громадянина та ідеального монарха, службовця, господаря, рицаря, адміністратора, полководця, ідеальну монархію-політію Вкраїну як частину польської покищо монархії, вищість і більшу відповідальність перед суспільством короля за князів, а також силу розуму, мудрості, прагматизм і обов'язки кожного члена суспільства від плебея до короля; культивуючи право, законність як основи буття держави, письменник розробив учення про „просвічену монархію”, котре знайшло новий прояв своєї життєдайності у XVIII ст.

Опрацювавши гуманістичні засади класицизму, згідно яких кожна людина має право на свободу совісті, слова, віровчення, на власне бачення та розуміння життя, на природне право бути особистістю-громадянином; заперечуючи целібат, стверджуючи суспільний добробут, справедливість, політичну, суспільну, державну свободи; право кожної людини на щастя, моральність, історичну пам'ять, кохання, подружнє життя; культивуючи образ жінки як натхненниці родинного життя й праці чоловіка, С.Оріховський досить відчутно вплинув на світогляд і культуру козацтва, а через нього на духівництво православне, національну барокову літературу, творчий доробок Г.Сковороди.

Обґрунтовані ним у своїй творчості образи-символи часу, суспільства, нації, стану, віри широко ввійшли в нашу літературу її ознаками XVI–XVIII ст. й підтверджують думки дослідниці, що новолатинська українська „поезія (і проза. – М.К.), яка в усі часи прагнула дорівнятися до своїх античних взірців, є класицичною за суттю”²⁶.

²⁶ Шевченко-Савчинська Л.Г. Етикетна латиномовна поезія в українській літературі XVI – XVIII ст.: Автореф. дис. к.ф.н. – К., 2005. – С. 14.

Отже, опираючись на тексти латино-польсько-україномовних творів української літератури XVI ст., теоретичні опрацювання напряму ренесансного класицизму в національному та зарубіжному літературознавстві, маємо всі підстави стверджувати: він у нашій літературі розвинувся досить виразно у різних жанрах, вплинув на класицизм у літературі XVII–XVIII ст., проявляючись самобутньо й задовільняючи політично-духовні потреби нашої аристократії, а тепер і нас.